

heeft dus als het ware een dossier samengesteld, waarmee de lezer, die vooral historische belangstelling heeft, verder moet.

Vanuit een filosofisch standpunt kunnen we deze semi-kritiekloze houding alleen maar betreuren. Maar daartegenover verdient dit boek toch wel een echte waardering. Immers Lambrechts heeft met zijn materiaal een heel overzichtelijk en helder boek geschreven. Wie met het historisch werk van Foucault wil kennis maken, vindt hier een mooi overzicht van het oeuvre zelf (tot en met het eerste deel van *Histoire de la sexualité*) en van een groot aantal commentaren uit de internationale pers en uit enkele gespecialiseerde tijdschriften. Daarenboven levert Lambrechts een uitvoerige bibliografie. Om die redenen kunnen we hier van een verdienstelijke publicatie gewagen.

Naast de inventariserende hoofdstukken over de geschiedenis van de waanzin, van de gezondheidszorg, het strafrecht en de gevangenis en over de geschiedenis van de seksualiteit, bevat het boek ook nog een paar oorspronkelijker studies. We denken aan de inleiding waarin Lambrechts de methode van en de methodenstrijd rond Foucault toelicht. Dit is echt een heel degelijke inleiding. We denken ook aan het afsluitende hoofdstuk over de macht. De onlangs overleden Franse denker had wel geen afgeronde theorie van de macht, maar gaf zijn lezers toch voldoende materiaal in handen opdat zij zich een beeld van een machtsopvatting zouden kunnen vormen. Ons komt dit beeld voor alsof de stichtende dimensie van de macht in Foucaults visie uiteindelijk uitmondt in een soort 'pan-cratisme', een alomtegenwoordigheid van de macht die alles mogelijk maakt en die voor geen enkele andere constituerende kracht of stichtende dimensie ruimte overlaat. Foucault schijnt in zijn intuïties en inzichten vaak bijzonder spitsvondig en inspirerend te werken, alleen lijkt zo'n pan-cratisme niet altijd overtuigend. Het is een model waarbinnen heel selectief historische gebeurtenissen tot feiten getransformeerd worden en daarbij elke meerduidigheid of poly-interpretativiteit verliezen. Foucault treedt zelf vaak op als een ontmaskeraar: hij onthult de machtsweefsels die achter elke periode en elke institutionalisering schuil gaan. Hierbij is een morele verontwaardiging jegens 'onrechtvaardige' toestanden niet uit de lucht. Alleen wordt het niet duidelijk vanuit welk gezichtspunt Foucault een toestand 'onrechtvaardig' kan noemen?

Het zeker niet altijd heldere oeuvre van Michel Foucault roept zowel bij de historicus als bij de wijsgeer veel vragen op. De verdienste van Mark Lambrechts bestaat er alvast in één en ander te inventariseren in de vorm van een reeks excerpten en kritieken.

Jacques DE VISSCHER

* * *

DE ZOGENOEMDE ATOOMWEDLOOP

J. De Loof en M. De Loof, *En niemand hoort je huilen*. Leuven, Kritak, 1982
 H. Caldicott, *Atoomwaanzen, wat u er zelf aan kunt doen*. Amstelveen/Leuven, Luyten/Kritak, 1982.

Niet zo lang geleden toonde het wetenschappelijke televisieprogramma

'Horizon' een TV-scherm dat aan de pols kan gedragen worden. Een piepkleine TV die overal meegaat. Het meest verbazingwekkende was de ernst waarmee de programmamakers de zaak benaderden. Niet zoals één van de records uit het Guinnessboek, niet met een lichtelijke geamuseerdheid over een heksentoer die nergens toe dient, tenzij precies te verbazen. Nee, de pols-TV werd met bloedige ernst onthaald. Ik geloof dat dit voorbeeld uitstekend onze verhouding tot de techniek toont: er wordt niet ontwikkeld in functie van wat we nodig hebben, er wordt ontwikkeld wat *kan*, en liefst wat maar net kan. En men vindt een goedwillende bodem voor wat men aflevert in een kinderlijke mentaliteit die steeds opnieuw grote ogen doet opensperren.

J. Huizinga leeft vandaag vooral verder als de auteur van *Herfstij der middeleeuwen*. Maar voor de tweede wereldoorlog heeft hij ook een aantal cultuurhistorische werken geschreven die evenzeer in de herinnering zouden mogen blijven (ook al is niet meer alles actueel). In *De schaduwen van morgen* heeft hij reeds de kinderlijke houding ten opzichte van de wereld als een kenmerk van onze cultuur aangewezen. "De mens staat in zijn wonderwereld letterlijk als een kind, zelfs als een kind in een sprookje. Hij kan reizen per vliegtuig, spreken met een ander halfroond, zich versnaperen per automaat, een werelddeel per radio bij zich aan huis krijgen. Hij drukt op een knopje, en het leven komt tot hem. Zal zulk een leven hem mondig maken? Immers het tegendeel. De wereld is hem tot een speelgoed geworden. Wat wonder als hij zich daarmee als een kind gedraagt?"¹ Alleen beseft hij het niet. En het spelen dat zich zelf niet als spel wil erkennen, noemt Huizinga *puerilisme*. Dit valse spel is niet onschuldig. Huizinga wil komen tot een 'diagnose van het geestelijk lijden van onze tijd' (zo luidt de ondertitel van zijn werk). Welnu, het puerilisme is een essentieel element in die diagnose. De sprookjeswereld is namelijk een heel gevaarlijke, een wereld die de spelers voert naar de rand van de afgrond: "Wij leven in een bezeten wereld. En wij weten het. Het zou voor niemand onverwacht komen, als de waanzin eensklaps uitbrak in een razernij, waaruit deze arme Europese mensheid achterbleef in verstomping en verdwazing, de motoren nog draaiende en de vlaggen nog wapperende, maar de geest geweken" (p. 315). De techniek die wij gecreëerd hebben gaat ons beheersen, zij dicteert de weg die we moeten gaan, "De middelen en de werktuigen zijn ons te machtig geworden" (p. 294). Wanneer Huizinga aldus zegt dat de wereld tot een speelgoed geworden is, moet men er bijdenken: een speelgoed waar de mens niet eigenlijk mee speelt, maar dat met hem speelt.

Dit blijkt op de eerste plaats uit die werktuigen die bij het oorlogsspel horen. Huizinga waarschuwd voor de illusie die hun verbondenheid met de sfeer van het zuiver rationeel en wetenschappelijk denken opwekt. Hij waarschuwd: "Het is alles drakentanden zaaien. Men bouwt met de uiterste prestaties van wetenschap en techniek, en met uitputting van al zijn middelen, een land-, zee- en luchtmacht op, en hoopt vurig (althans de meesten doen het) haar niet te zullen gebruiken. Het is in termen van zuivere doelmatigheid uitgedrukt het aanmaken van oud roest" (p. 402). Wapens maken voor de vrede is inderdaad uiterst ondoelmatig gebleken. Huizinga noemde dit reeds in 1935 bijgeloof. Duur bijgeloof en vooral - achteraf gezien - duur betaald bijgeloof: "Ik zie weer bij de ingang van een klein Chinees dorp de stroken rood papier op de muren en aan de huizen, met spreuken, die onheil van allerlei aard moeten weren. De bewoners ontlene er ongetwijfeld een gevoel van veiligheid aan. En wat is

veiligheid anders dan een gevoel? — Hoe praktisch en hoe goedkoop! Hoeveel doeltreffender dan onze miljardenuitgaven, die geen gevoel van veiligheid teweegbrengen. Waarom noemen wij het ene bijgeloof en het andere politiek beleid?" (p. 402).

Sinds de jaren dertig is de wereld steeds sprookjesachtiger geworden. Het kwam nochtans reeds tot een razende uitbarsting. Maar slechts eventjes bleef Europa versuft op haar rug liggen. De techniek werd steeds eigenzinniger, de mens steeds kinderlijker. Hoe kan men anders verklaren dat het bijgeloof meer dan ooit standhield, hoe ongelooflijk hoog de prijs voor het oude roest onder-tussen gestegen is? Men kan alleen maar proberen dit met enkele cijfers aan-schouwelijk te maken: voor het ogenblik geeft de wereld tweeëntwintigduizend miljard frank per jaar aan bewapening uit. Dit is achtenveertig miljoen per mi-nuut. Voor één derde van de prijs van een Trident-2-atoomduikboot zou men de malaria de wereld kunnen uithelpen, voor deze prijs kan men tweehonderd-duizend sociale woningen bouwen of gedurende één jaar de wedde van één miljoen werklozen uit bijvoorbeeld de gezondheids- of welzijnssector betalen².

Vóór de Tweede Wereldoorlog kende men eigenlijk geen echte oorlogsin-dustrie. Als de oorlog naderde, schakelde men gewoon de industrie over en achteraf schakelde men even gewoon terug. Na de oorlog was dit niet langer mogelijk. De bewapeningsdynamiek was definitief op gang gekomen. Al te graag heeft men het immers over de bewapeningswedloop: het Amerikaanse blok be-wapent zich om aan de Russische dreiging het hoofd te bieden en de Russen doen het omgekeerde; beide proberen de ander steeds maar weer voor te zijn. In deze visie passen de heroïsche discussies over de vraag wie het eerst begonnen is en over de meeste wapens beschikt. Maar het blijft drakentanden zaaien, het blijft bijgeloof. Want daar gaat het niet om: de ontwikkeling van de wapentech-nologie is haar eigen gang gegaan, onafhankelijk van politieke besluitvorming. De technologie heeft onderweg de doctrines gecreëerd om zichzelf te verkopen. Fundamenteel hierbij is de creatie van het beeld van de vijand: wat de techno-logie kan realiseren, wordt de tegenpartij toegeschreven, een bedreiging die uiteraard een antwoord vereist. Het is gewoon een wedloop met zichzelf!

De gedachtengang is ontleend aan het voortreffelijke *Oorlog zonder einde* van Rik Coolsaet³. Hij formuleert haar echter alleen met betrekking tot de Ame-rikaanse wapentechnologie. Hij neemt stilzwijgend aan dat de Russen hun be-wapening wel degelijk als antwoord op de Amerikaanse bedreiging ontwikkeld hebben, dat voor hen de uitdrukking 'bewapeningswedloop' wel degelijk geldig is. Ik kan best aannemen dat hij gelijk heeft te beweren dat de dreiging steeds op de eerste plaats van de Amerikanen is uitgegaan en dat deze momenteel meer en gesofisticeerder materiaal hebben. Wie zou immers durven betwisten dat de atoombommen niet om militaire redenen op Hiroshima en Nagasaki geworpen werden? Japan zat militair op zijn knieën, zijn ambassadeur had te Moskou reeds een vredesvoorstel gedaan. Amerika moest zonodig een dreigende wijsvinger opsteken naar de Sovjet-Unie. Een dreigend gebaar dat tot op vandaag honderdduizenden doden en onnoemelijk leed teweeg bracht. Wordt het niet steeds moeilijker om het bedrog staande te houden dat de Sovjets een militair overwicht zouden hebben? Wordt het niet voor steeds meer mensen duidelijk dat die Sovjets de Amerikanen steeds maar weer hinkend achterna gekomen zijn? Maar de gangmakersfunctie van de Verenigde Staten en haar blijvende voorsprong beletten niet dat ook de Sovjet-Unie meer heeft dan nodig om de

wereld verschillende keren te verwoesten. Ook de Sovjet-Unie is de gevangene van de dynamiek van haar technologie. Hoogstens is die dynamiek minder intens en hoeft zij de werkelijkheid minder te verwringen om zichzelf te rechtvaardigen. Daarom nogmaals : het gaat er niet om wie de lont aan het vuur gestoken heeft, het gaat er om dat de lont brandt en steeds maar korter wordt. Zoals Paul Janssens kort voor de grote betoging van 25 oktober 1981 in een vrije tribune in 'De Nieuwe' schreef : "Op elke grote stad in het noordelijk halfmond staan kernwapens gericht met een explosieve kracht van tweeduizend Hirosjima-bommen. De Verenigde Staten en de Sovjetunie samen hebben genoeg kerntuig opgeslagen om deze planeet twaalf maal naar het stenen tijdperk te bombarderen en om één miljoen Hirosjima's aan te richten. In deze compleet waanzinnige toestand heeft geen enkele discussie over machtsevenwicht, afschrikking of 'onderhandelen vanuit een sterke positie' nog zin. Alleen het voorkomen van de apocalyps moet ons voor ogen staan. Want mocht het toch tot het gevreesde conflict komen, dan zullen de overledenen de doden benijden"⁴.

Sindsdien is men verder gegaan om – zo goed en zo kwaad als dat gaat – de vredesgedachte te verspreiden. En in dat koor bleef de stem van de medische werkgroep tegen atoomwapens zeker niet onopgemerkt. Niet alleen door de ijver waarmee haar leden de voorlichtingstoer opgingen. Zelfs niet doordat de geneesheren werkelijk beter de omvang van een eventuele catastrofe zouden kunnen voorzien. Vooral het feit dat vanuit een eerder konservatief milieu stemmen opgingen tegen de atoomdreiging trok de aandacht.

Vanuit die hoek willen we hier twee boeken voorstellen. Het ene is een vertaling van het door de Australische kinderarts Helen Caldicott geschreven *Atoomwaanzin – wat u er zelf aan kunt doen*. Het is voor een ruim publiek bedoeld. Het heeft voor mij de verdienste radicaal de band te leggen tussen kernenergie en kernbewapening. Voor Caldicott is een kerncentrale net zo gevaarlijk als een atoombom. Wanneer zij per ongeluk – of niet per ongeluk, maar door een atoomaanval bijvoorbeeld – tot ontploffing komt, is de ramp net zo groot. Een centrale produceert daarenboven schadelijke afval waarvoor geen veilige opslagmethoden bestaan en levert plutonium af als afvalprodukt. Dit is niet alleen ongelooflijk giftig: men heeft uitgerekend dat tegen 2000 zo'n 0,7 miljoen kg in omloop zal zijn, ook als er maar 0,01 procent van verdwijnt, is dat 70 kg en die zijn genoeg om de hele wereldbevolking vijftien keer kanker te bezorgen. Maar vooral is plutonium grondstof voor atoombommen. – We zien dan ook hoe bijvoorbeeld in Frankrijk de socialistische regering het kernenergieprogramma ontwikkelt in functie van haar militaire programma: ook al is overduidelijk dat de snelle kweekreactor enorme financiële verliezen meebrengt, hij moet gebouwd omwille van het plutonium⁵. – In elk geval is voor Caldicott vreedzame kernenergie een fictie. Atoomwapens, die de vrede moeten garanderen, zijn zo mogelijk een nog grotere waanzin, zoals zij uiteenzet in het hoofdstuk 'G.E.K., gegarandeerd elkaar kapotmaken'. Ondertussen gelooft zij heilig in de kracht van de voorlichting, ook al begint men een kruistocht alleen. Naar eigen zeggen heeft zij althans in Australië reeds heel wat bereikt in haar strijd tegen de uranium-delving.

En niemand hoort je huilen is een boek van vader en dochter De Loof, van de medische werkgroep tegen atoomwapens. Het is mooi uitgegeven en geïllustreerd. Het is zeer helder geschreven en daarenboven een stuk diepgaander dan het eerder pamfletaire werk van Caldicott. Na een aangrijpende beschrijving

van het gebeuren in Hiroshima en Nagasaki, krijgen we te lezen wat artsen ertoe aanzet zich met de zaak in te laten. Ze zien het als een vorm van preventieve geneeskunde te waarschuwen — op basis van ernstige informatie — voor de gevaren van een atoomoorlog. Ze voelen zich ook goed geplaatst om de geestelijke afwijkingen die het militair-strategische denken kenmerken te ontmaskeren. In de twee volgende hoofdstukken proberen de auteurs (extrapolerende vanuit de ervaring in Hiroshima en Nagasaki) te voorzien hoe een eventuele atoomoorlog er zou kunnen uitzien. Belangrijk lijkt me wat ze opmerken inzake de schuilkelders, want hieromtrent bestaat ook binnen de vredesbeweging een controverse : de meeste kelders zijn onbetrouwbaar, de betrouwbare bieden in het beste geval slechts de mogelijkheid om de ellende voor zeer korte tijd te ontlopen. Bij de vraag hoe het zover is kunnen komen, verwijzen de auteurs naar het uit de hand lopen van het proces (we zijn leerling-tovenaars) en naar de technokratische- en geweldideologie. Verantwoordelijk voor de bewapeningswaanzin noemen zij het militair-industrieel-wetenschappelijk-publicitair-politiek complex. Ook zij vragen zich af wat te doen. Zij verwijzen naar een normalisering van de Oost-Westbetrekkingen vanuit een nieuwe onderhandelingsmentaliteit die de veiligheid werkelijk wil vergroten en niet op de eerste plaats de eigen positie wil versterken. Er moet verzet komen tegen een nieuwe escalatie. Concreet moeten de Pershings en de Cruise-raketten en de SS-20 kost wat kost geweerd worden. Er moet ook vredesonderzoek komen en de geweldloze weerbaarheid moet gestimuleerd worden. Tenslotte moet de militaire productie omgebouwd worden tot een vreedzame.

Ik heb bij het begin teruggegrepen naar een auteur uit de oude doos, omdat hij beter dan de medici begrepen heeft dat de militaire ontwikkeling niet op zichzelf staat, maar gedreven wordt door dezelfde motor als onze hele cultuur. De De Loofs zien dat voor een stuk ook zo, maar ik denk dat zij daar toch te weinig rekening mee houden bij het formuleren van hun 'strategie'. Ik denk dat uit Huizinga's inzicht volgt dat een werkelijke vredesstrategie een totaalmaatschappelijke verandering moet nastreven (ook al heeft Huizinga dat zelf niet in al zijn consequenties gevat, maar dat is een ander verhaal). Het komt er, kort gezegd, op aan zich in elk vlak te ontworstelen aan de beheersing door de techniek. Het is onaangenaam om op te merken tegenover de goedbedoelende medici, maar — als medici — zijn zij allerminst goed geplaatst om ons de weg te wijzen. Wanneer zij een stervende man een kunsthart inplanten, zitten zij volmaakt op dezelfde golflengte als diegenen die een pols-TV ontwikkeld hebben ! Maar Huizinga's woorden moeten ook de mogelijkheid relativeren van het individuele (intellectuele) verzet. Zijn roep is bijna vijftig jaar oud, maar kan vandaag nog in bijna identieke bewoordingen herhaald worden. Natuurlijk zijn de omstandigheden momenteel helemaal anders, maar die leiders die nog steeds door de grote meerderheid van de bevolking gesteund worden, blijven halstarrig een politiek beleid voeren dat neerkomt op het bijgeloof van de Chinezen die rood papier aan hun muren bevestigen.

Luc VANNESTE

NOTEN

¹J. Huizinga, *In de schaduwen van morgen* (1935, versie 7e druk 1939). In *Verzamelde Werken 7*, Haarlem, H.D. Tjeenk Willink, 1950, p. 397.

²J. De Loof en M. De Loof, *En niemand hoort je huilen*. Leuven, Kritak, 1982, p. 78.

³R. Coolsaet, *Oorlog zonder einde*. Gent, Masereelfonds, 1980.

⁴P. Janssens, *25 oktober: een historische gebeurtenis*, in: *De Nieuwe* 913, 22 oktober 1981, p. 10.

⁵J.V.H., *België, het nukleaire proefkonijn van Mitterand*, in: *De Nieuwe* 968, 25 November 1982, p. 16.